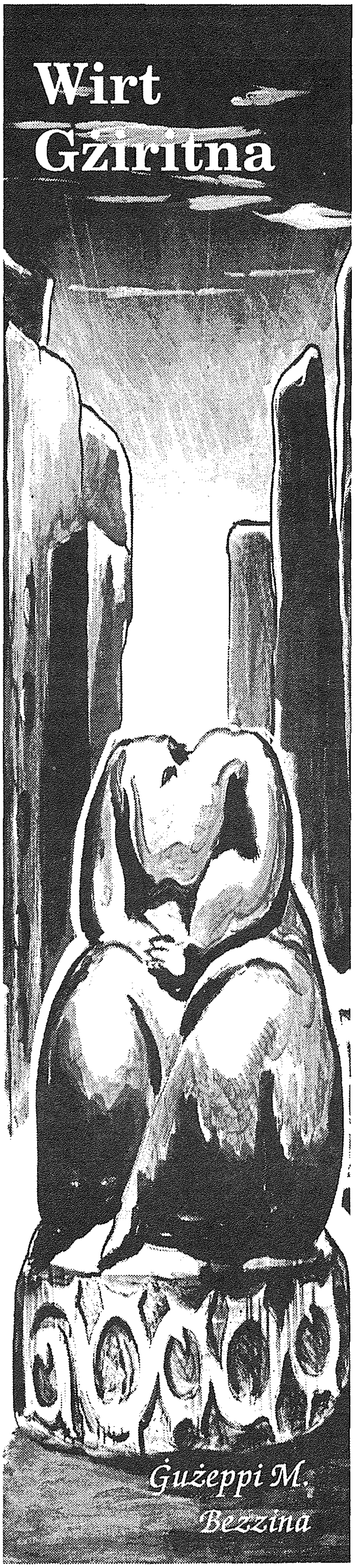

IR-RUMANI (4)

Sejbiet f'Għawdex

Il-belt Rumana ta' Għawdex, Gaulos, kienet fejn hemm illum ir-Rabat. Il-ħitan li kienu jdawwru din il-belt kienu jaqbdu minn taħt il-bastjun ta' San Ġwann (ftit tas-snin ilu, meta kien qed jitnaddaf il-foss taċ-Ċittadella, inkixef minn taħt dan il-bastjun ħajt mibni minn ġebel kbir rettangulari, li x'aktarx kien jifforma parti minn dan il-ħajt) jinżel għal Triq ir-Repubblika, jaqsam għal Triq Palma u jibqa' tiela' lejn Misraħ San Franġisk u jdur fi Triq Vajringa. Fdalijiet minn dan il-ħajt inkixfu meta kien qed isir xi bini ġdid fi Triq Palma ftit tas-snin ilu. Minn Triq Vajringa l-ħajt kien jibqa' sejjer għal Misraħ Santu Wistin għal Triq il-Librerija, jgħaddi minn Triq Santa Marija fejn jaqsam Pjazza Savina u jerġa' jagħqad maċ-Ċittadella min-naħa tal-bastjun ta' San Martin. Illum ma' baqa' xejn mill-belt Rumana, imma awturi tas-sekli sbatax u tmintax bħal Abela, Houel u De Soldanis isemmu li fir-Rabat kien għad hemm ħafna fdalijiet ta' bini, bħal kolonni, kapitelli, gwarniċuni u biċċiet ta' statwi. Uħud minn dawn jinsabu fil-Mużew tal-Arkeoloġija, fiċ-Ċittadella.

Ftit insibu tagħrif dwar siti rumani fil-gżira Għawdxija. Kittieba tas-seklu tmintax isemmu fuq fuq żewġ postijiet, li huma l-Ħaġġarija, ħdejn it-telgħa tal-Kastell u l-Għajn il-Kbira (Fontana) qrib ir-Rabat. Iżda fil-bajja tar-Ramla l-Ħamra, sewwa sew taħt il-għolja tax-Xagħra, fl-1910 Sir Temi Zammit skava villa Rumana ta' kobor mhux ħażin. Dawn il-fdalijiet kienu reġgħu ntradmu biex ma ssirilhomx ħsara peress li qegħdin qrib ħafna tal-baħar. Il-kumpless kien jikkonsisti f'dsatax-il kamra; il-villa kellha magħha wkoll il-banjijiet, kif kien hemm fil-villa ta' Għajn Tuffieħa, jiġifieri kienet mgħammra bil-*calidarium*, it-*tepidarium* u l-*frigidarium,* kif ukoll il-fran għall-ilma sħun. Kamra minnhom instabet miksija bil-biċċiet tal-irħam kulurit. Imma sfortunatament il-vandaliżmu tan-nies irnexxielu jneżża' lil din il-bajja tant sabiħa mill-unika villa li setgħet titgawda minn dawk li għandhom għal qalbhom il-wirt kulturali ta' pajjiżna.

Fix-Xewkija nstabu oġġetti marbuta wkoll mal-ħajja agrikola, speċjalment fl-għasir taż-żebbuġ għaż-żejt. Fil-mużew tal-Arkeoloġija nsibu parti minn *trapetum* (mgħasar taż-żebbuġ) li ġie skavat minn dan il-post.

Niltaqgħu wkoll ma' żewġ nawfraġji ta' xwieni Rumani, it-tnejn fl-istess post, barra il-bokka tal-bajja tax-Xlendi. Wieħed mix-xwieni kien iġorr il-merkanzija u kien mgħobbi bi kwantità ta' ġarar tal-fuħħar li kienu jkunu mimlija bl-inbid, żejt, zlazi tal-ħut u b'laħam immellaħ. Dan ix-xini kien x'aktarx ibaħħar bejn Palermu u Tuneż. Waqt xi maltempata pprova jidħol għall-kenn fil-bajja tax-Xlendi, iżda inkalja fuq is-sikka li tinsab kif toħroġ mix-Xlendi. Mit-tieni għarqa ġew mtella' ftit ġarar. Dawn il-ġarar, ta' forom diversi, flimkien ma' numru ta' ankri taċ-ċomb li nstabu fuq l-istess xwieni, jinsabu għall-wiri fil-Mużew tal-Arkeoloġija fiċ-Ċittadella.

Ħaġa kurjuża ħafna, f'Għawdex ma nstabux katakombi bħalma nsibu barra l-ħitan tal-belt antika Melita. L-uniċi fdalijiet insibuhom f'Għar Gerduf, qabel tidħol f'Kerċem, ħdejn l-arkata tal-Lunzjata, imma barriera li kien hemm kważi rvinat kollox. Għalkemm ebda fdal ta' bini pubbliku għadu ma nstab jew ta' xi tempju ta' żmien ir-Rumani (minbarra dak tas-Silġ, fejn dan it-tempju ta' żmien Puniku kien għadu jintuża fi żmien ir-Rumani u anki dak ta' Ras il-Wardija, f'Għawdex) is-sbuħija artistika

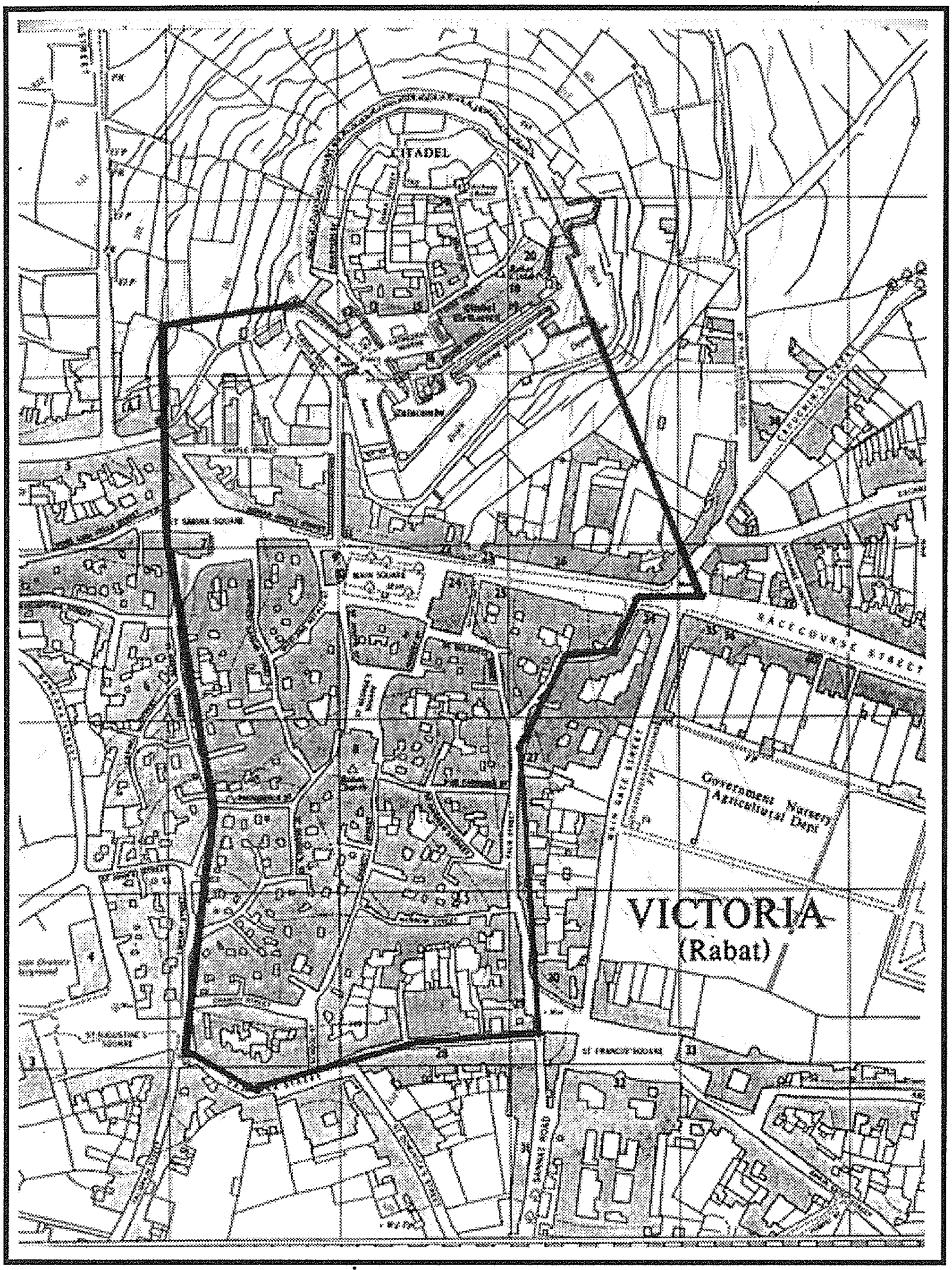

Il-pjanta tar-Rabat flimkien maċ-Ċittadella li turi fejn probabbli kienu mibnija l-ħitan fi żmien ir-Rumani.

tal-mużajk u l-iskulturi li rnexxielhom jaħarbu l-qerda juru li żmien ir-Rumani, għalmenu fi żmien Ruma Imperjali, kien epoka ta' kultura f'livell għoli ħafna, u l-banjijiet ta' Għajn Tuffieħa kif ukoll dawk tar-Ramla l-Ħamra huma xhieda li almenu s-sinjuri ta' dak iż-żmien kienu jafu jgħixu ħajja lussuża u sofistikata daqs kull imkien ieħor fl-Imperu.

Huwa minħabba l-fatt li l-Gżejjer Maltin gawdew minn żmien ta' paċi u prosperità taħt il-*PAX ROMANA* (paċi Rumana) li ftit li xejn insibu riferenzi f'kitba storika.

Kien il-ħsieb tiegħi li nibda din is-sensiela minn Żmien il-Ħaġar u nispiċċa fi żmien ir-Rumani, għalhekk b'din il-ħarġa naslu fi tmiem din is-sensiela. Id-darba li ġejja nibdew induru mal-mużewijiet li għandna fi gżiritna.

Nispera li dawn l-artikli kienu ta' nteress għalikom bħalma kienu ta' gwadann għalija fil-kisba ta' tagħrif dwar din l-art li tant inħobbu.

Riferenzi:

BEZZINA Ġużeppi M., *The Ġgantija Temples*, Gozo 1992.

BEZZINA Joseph, *The Gozo Citadel – a pictorial guide* (= Gaulitana 1), Gozo 1985.

BONANNO Anthony, *The Artist in Prehistoric Religious Ritual: Servant or Master?*, (Maltese Prehistoric Art) Malta 1996.

BONANNO Anthony, *The Archeology of Gozo – From Prehistoric to Arab times*, in *Gozo – Roots of an Island,* Malta 1990.

BONANNO Anthony, *Research on Prehistoric and Roman Gozo: Past, Present and Future*, (A Focus on Gozo), Malta 1996.

BRADFORD Ernle, *Mediterranean – Portrait of a Sea*, 1971.

ENCARTA ENCYCLOPEDIA 1998, *Phoenicia, Punic Wars, Carthage, Roman Empire*.

EVANS John D., *Malta – Ancient Peoples and Places*, 1963.

EVANS John D., *What went on ia a Maltese Megalithic "Temple"*, (Maltese Prehistoric Art), Malta 1996.

GAUCI Anthony, *Gozo – A historical and tourist guide to the Island,* Gozo 1969.

MALONE Caroline - STODDART Simon, *Pepresentations of Death – Discoveries at the Xagħra Stone Circle, Gozo*, (Maltese Prehistoric Art), Malta 1996.

MCKEEVER Susan, *Ancient Rome*, 1995.

TRUMP David H., *Malta: An Archaeological Guide*, Malta 1972.

TRUMP David H., *Art in Pottery*, (Maltese Prehistoric Art), Malta 1996.

VELLA Andrew P., *Storja ta' Malta*, Malta 1979.

ZAMMIT Themistocles, *The Prehistoric Temples of Malta and Gozo*, Malta 1995.